

ULUSAL LİTERATÜRDE SAĞLIK TURİZMİ ARAŞTIRMALARI ÜZERİNE BÜTÜNLEŞTİRİCİ BİR LİTERATÜR TARAMASI

An Integrative Literature Review on Health Tourism Research in National Literature

Gürol KAYA

Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

E-posta: gurol.kaya@alanya.edu.tr

Orcid ID: 0000-0001-9887-6470

Doç. Dr. Oğuz NEBİOĞLU

Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Turizm Fakültesi

E-posta: oguz.nebioglu@alanya.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-3436-7754

Öz

Araştırmanın amacı; ulusal literatürde sağlık turizmini ele alan araştırmaları bütüncül bir bağlamda incelemek, araştırma yapılan ana konuları tanımlamak ve yeni araştırmalar için olası araştırma konularını ortaya çıkarmaktır. Bu sebeple Dergi Park veri tabanından TR Dizin’de indekslenen dergilerdeki sağlık turizmi makaleleri değerlendirilmiştir. “Sağlık Turizmi” anahtar kelimesini kullanan 74 makale incelemeye uygun bulunmuştur. Makaleler içerik analizine tabi tutulmuştur. Bulgular ön araştırma bulguları ve ana bulgular olmak üzere iki boyutta incelenmiştir. Ön bulgular araştırmalara ilişkin betimsel analizlere yer vermektedir. Betimsel bulgulardan sağlık turizmi araştırmalarının son beş yıldı önemli bir sayıya ulaştığı, genellikle ÷lke genelini kapsadıkları, en fazla kullanılan beş anahtar kelimenin sırasıyla medikal turizm, termal turizm, pazarlama, SWOT ve bibliyometrik analiz olduğu ve dokümanların başlıca veri toplama araçları oldukları anlaşılmaktadır. Ana bulgulara göre ÷lkemizdeki sağlık turizmi araştırmalarının dört ana temada sınıflandırılabilceği anlaşılmaktadır. Bu temalar “Sağlık turizmine ilişkin tutum ve algıları ölçen çalışmalar”; “Sağlık turizmi etkinliklerinin gerçekteştirildiği tesis, Şehir ve ÷lkelere odaklanan çalışmalar”; “Sağlık turizmi literatürünü derleyen çalışmalar” ve “Sağlık Turizmi Uygulamalarını Teknolojik ve Hukuki Yönden Değerlendiren Çalışmalar” olarak isimlendirilmiştir. Bulgular üzerinden bir tartışma gerçekteştirilmiş ve gelecekteki araştırmalara ilişkin öneriler sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Sağlık Turizmi, Bütüncüleştirici Literatür Taraması, Türkiye

Abstract

The aim of the research is to examine the research on health tourism in the national literature in a holistic context, to identify the main topics of research and to reveal possible research topics for new research. For this reason, health tourism articles in journals indexed in TR Index from Dergi Park database were evaluated. 74 articles using the keyword 'Health Tourism' were found suitable for review. The articles were subjected to content analysis. The findings were analysed in two dimensions: preliminary research findings and main findings. Preliminary findings include descriptive analyses of the studies. From the descriptive findings, it is understood that health tourism studies have reached a significant number in the last five years, they generally cover the whole country, the five most used keywords are medical tourism, thermal tourism, marketing, SWOT and bibliometric analysis, and documents are the main data collection tools. According to the main findings, it is understood that health tourism research in Turkey can be categorised under four main themes. These themes are named as "Studies measuring attitudes and perceptions towards health tourism"; "Studies focusing on facilities, cities and countries where health tourism activities are carried out"; "Studies compiling health tourism literature" and "Studies evaluating health tourism practices in terms of technological and legal aspects". A discussion was carried out based on the findings and suggestions for future research were presented.

Key words: Health Tourism, Integrative Literature Review, Turkey

Giriş

Turizm etkinlikleri son derece önemli sosyoekonomik etkinlikler olarak bilinir ve turizm insanların çeşitli amaçlarla sürekli yaşadıkları çevrelerin dışındaki yerlere hareketlerini gerektiren sosyal, kültürel ve ekonomik bir olgu olarak tanımlanabilir. Bu sosyal, kültürel ve ekonomik nedenler insanların turistik faaliyetlerinin nedenlerini çeşitlendirmekte, turizm kendi içinde kültür turizmi, rekreasyonel turizm, transit turizm gibi çeşitli türlere ayrılmaktadır (Tureac ve Turtureanu, 2010). Sağlık turizmi de turizm türlerinden biridir.

Son yıllarda önemi gittikçe beliren bu alternatif turizm türü, seyahat etmek sureti ile ikamet ettiği yerleşimin dışında konaklayarak sağlığını korumayı veya yeniden kazanmayı amaçlayan insanların gerçekleştirdiği turizm çeşididir (Garcis-Altes 2005; Kiremit, 2008: 4). Sağlık turizmi faaliyetlerinin son yıllarda genel turizm pazarı içindeki payının da sürekli bir artış trendi içinde olduğu görülmektedir (Loh 2014). 2020 yılında dünya sağlık harcamalarının 8,7 trilyon dolara geldiği düşünüldüğünde sağlık turizmindeki bu gelişiminde bu harcamalarla doğru orantılı olduğu söylenebilir (WHO 2020). Dünya genelinde sağlık turizmi açısından öne çıkan ülkelerin başında Hindistan, Tayland, Singapur, ABD, Malezya, Almanya, Meksika, Güney Afrika, Brezilya ve Kosta Rika gibi ülkeler gelmektedir. (Özer ve Songur, 2012: 69-81).

Son yıllarda sağlık turizmine olan bu yoğun ilgi bu turizm çeşidinin de kendi içinde termal turizm, medikal turizm, spa-wellness ve yaşlı ve engelli turizmi gibi alt türlere ayrılmasını sağlamıştır (Kostak 2007). Sağlık turizminin bu denli gelişim göstermesinin çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bu nedenler temel olarak ziyaret edilen destinasyon

ekonomisine pozitif katkı sunması, sağlık turizmi etkinlikleri vasıtasıyla ülkeler arası stratejik ortaklıkların geliştirilmesi, turizm etkinliklerinde rekabet avantajı yaratması ve farklı kültürlerarası sosyal etkileşimi artırması şeklinde özetlenebilir.

Bu nedenlerden ötürü sağlık turizmi çalışmaları gündelik hayatta olduğu kadar akademik olarak da dikkat çeken bir araştırma alanı olmaya başlamıştır. Öyle ki uluslararası literatürde, sağlık turizmini çeşitli boyutlarıyla inceleyen pek çok bütüncül araştırma yapıldığı görülmektedir (Öztürk vd. 2020; Virani vd. 2020). Bu çalışma ise sağlık turizmi üzerine Türkiye’de gerçekleştirilen araştırmaları bütüncül bir bakış açısı ile inceleyerek literatürün yoğunlaştığı alanları ve olası yeni çalışma konularını vurgulamayı amaçlamaktadır.

Uluslararası Literatürde Sağlık Turizminin Yoğunlaştığı Temel Konular

Uluslararası literatürde sağlık turizmi çalışmalarının popüler bir araştırma alanı olduğu söylenebilir. Bu çalışmaların genel olarak dört ana temada ele alındıkları görülmektedir. Bunlardan ilki “Sağlık turizmine ilişkin bir durum analizi gerçekleştiren ve strateji sunan” çalışmalardır. Bu çalışmalar da yine kendi içlerinde mikro, mezo ya da makro çaplı araştırmalar olarak ele alınabilir. Mikro ölçekte gerçekleştirilen bu çalışmalar genel itibarıyla bazı özelliklere göre sağlık turizmi faaliyetlerinin gerçekleştirildiği tesisleri incelemektedir. Örneğin sağlık turizmi faaliyeti gösteren hastanelerin ziyaretçi profilinin ortaya çıkarılması (Sayılı vd. 2007), hastanelerin sağlık turizmi için ihtiyaç duydukları faktörler (Ulaş ve Anadol 2015), hastanelerin uluslararası pazar fırsatlarını değerlendirmek için gerek duydukları dinamik yeteneklerin neler olduğu (Üner 2020) ve sağlık turizminde faaliyet gösteren tesislere ilişkin önem performans analizi (Pekerşen vd. 2021) gibi çalışmalar tesislerin ele alındıkları başlıca alanlardır.

Durum analizi gerçekleştiren orta ölçekli çalışmalar ise çoğunlukla sağlık turizmi konusunu şehirler bazında incelemektedir. Bazı illerin sağlık turizmi kapasiteleri (Demir ve Sarıbaş 2012), eksik ve güçlü yanları ve bu kapsamdaki fırsat ve tehditler (Emir ve Arslantürk 2015; Büyüközkan vd. 2021) orta ölçekli araştırmaların temel araştırma konularıdır.

Makro ölçekli çalışmalar ise genel itibarıyla ülkeleri ele almaktadır. Bu araştırmalar temel olarak Türkiye’nin sağlık turizmi kapsamında diğer destinasyonlarla kıyaslandığı (Altın vd. 2012), olası sağlık turizmi politikalarının araştırıldığı (Uygun 2021), Güney Kore’de sağlık turizminin gelişimini engelleyen faktörleri (Rokni vd. 2017), Birleşik Arap Emirlikleri’nde sürdürülebilir sağlık turizmi için gereken faktörleri inceleyen (Al-Talabani vd. 2018) ve sağlık turizminin iyileştirilmesi için dikkat edilmesi gereken unsurları (Collins vd. 2022) tanımlayan araştırmalar şeklinde özetlenebilir.

Sağlık turizmi çalışmalarının sınıflandırıldığı ikinci ana tema ise turistlerin tutum, algı ve davranışlarını temel alan araştırmalarıdır. Bu araştırmalar destinasyon ve tesis seçimine odaklanmakta ya da turistleri baz almaktadır. Destinasyon ve tesis seçiminde ise turistlerin demografik özellikleri (yaş, milliyet, cinsiyet) ile tesis özellikleri (hastane ya da destinasyon) dikkat çekmektedir (Kurtulmusoğlu ve Esiyok 2017, Sag ve Zengul 2018, Yıldız ve Khan 2019, Boguszewicz-Kreft vd. 2020, Aydın ve Karamehmet 2017, Abubakar vd. 2017). Bunlara destinasyon güveni ve seyahat etme niyetinde ağızdan

ağıza pazarlamanın etkisi (Abubakar 2016, Abubakar vd. 2017), kültürel mesafe (Rokni vd. 2013, Esiyok 2017) ile güven, algılanan değer konularının davranış niyeti üzerindeki etkileri de incelenmektedir (Rokni vd. 2013, Yılmaz vd. 2022). Turistleri baz alan diğer çalışmalar ise kısaca alınan hizmetlerin kıyaslandığı (Şekercan vd. 2017), sağlık turizmi harcamalarında kripto para kullanımı (Çapar 2021) gibi konulardır.

Uluslararası literatürde sağlık turizminin kavramsal bağlamda ele alındığı da görülür. bu çalışmalar iki farklı perspektiften yürütülmüşlerdir. İlki sağlık turizminde insan ilişkilerine odaklanmış ve hastanelerdeki kişilik özellikleri ile müşteri odaklılık ilişkisini irdelemiştir (Ong Choon Hee ve Johari 2014); diğer ise sağlık turizmindeki tedarik zincirini yedi aşamalı süreç yönetimi ile incelemiştir (Karadayı-Usta ve Asan 2020).

Tüm bu çalışmalara ek olarak uluslararası literatürde sağlık turizmini bütüncül bir bakış açısı ile sunan bibliyometrik çalışmalara da rastlanmaktadır. Bu çalışmalar en fazla atıf alan 100 sağlık turizmi makalesi (Öztürk vd. 2020), sağlık turizmi çalışmalarında politika (Virani vd. 2020), dünyada sağlık turizmi araştırmaları (Habibi vd. 2022) ve sağlık turizmi üzerine atıf ve ortak atıf (Suban vd. 2022) gibi parametrelerle sağlık turizmi konusunu bütüncül bir perspektifle sunarak okuyuculara alandaki boşluklar ile yoğun olarak çalışılan araştırma konularını göstermeyi amaçlamıştır.

Uluslararası literatüre ek olarak ulusal literatürde de sağlık turizmini bütüncül perspektifte inceleyen bazı araştırmalar bulunmaktadır. Sözelimi Türkiye’de sağlık turizmi alanında yayımlanan yüksek lisans tezlerini (Canik ve Özdemir 2019; Çolakoğlu vd. 2019) ve makaleleri (Akın 2021, Pirhan ve Eter 2022) inceleyen araştırmalar da bulunmaktadır. Söz konusu bu araştırmaların tümü bibliyometrik bir araştırma deseni ile gerçekleştirilmiştir. Bilindiği üzere bibliyometrik çalışmalar belirli bir alandaki çalışmaların özelliklerini nicel analizlerle belirleyen bir araştırma yöntemidir (McBurney ve Novak 2002; Özel ve Kozak 2012). Ulusal bağlamda tezleri ve makaleleri bibliyometrik biçimde ele alan, yukarıda örnek olarak gösterilen araştırmalar bu alandaki boşlukları ve araştırma önerilerini göstermiş olsalar da bunu nicel olarak bibliyometrik bir araştırma deseni ile yapmaları mevcut duruma ilişkin betimsel bir çerçeve çizilmesine olanak tanımaktadır. Bu araştırma ise bibliyometrik araştırma desenine göre görece daha yeni olan bütünleştirici literatür taraması yöntemini kullanarak nitel veriler ışığında daha detaylı bir çözümleme gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda araştırma sorusu “Türkiye’de sağlık turizmi üzerine yapılan yayınlar bütüncül bir perspektifle nasıl anlaşılabilir?” şeklinde belirlenmiştir. Böylece, ülkemizde yapılan araştırmaların sağlık turizmi konusundaki yaklaşımları, odak noktaları ve göz ardı ettikleri konular anlaşılabilir olup; göz ardı edilen konularla ilgili yeni araştırma önerileri sunulmasına imkân tanımıştır.

Yöntem

Son yıllarda literatürü bütüncül bağlamda irdeleyen çalışmaların oldukça popüler olduğu söylenebilir. Literatür incelemesi yapan çalışmalar ise en genel şekliyle üç farklı sınıfa ayrılır. Tablo 1’de görüldüğü üzere bu araştırmaların sistematik literatür taraması, yarı sistematik literatür taraması ve bütünleştirici literatür taraması olarak adlandırıldığı görülür.

Bu yaklaşımlar belirli yönleri ile birbirinden ayrılmaktadır. Söz konusu tablodan da anlaşılacağı üzere bu yaklaşımları birbirinden ayıran çeşitli konular bulunmaktadır. Bu konular temel amaç, araştırma soruları, arama stratejisi, örneklem özellikleri, analiz ve değerlendirme ve katkı örnekleri gibi çeşitli bağlamlarda birbirinden ayrılmaktadır. Bütünleştirici literatür taraması verilerin dokümanlar aracılığı ile toplandığı ve içerik analizi sonucu bütüncül bir senteze ulaşılan nitel bir araştırma yöntemidir. Sistematik ve yarı sistematik literatür taramaları ile karşılaştırıldığında bütünleştirici literatür taraması incelenen araştırmalara ilişkin daha fazla eleştiri ve sentezleme imkânı sunduğundan seçilmiştir. Ayrıca araştırma sorusuna en uygun yanıtın bütünleştirici literatür taraması yardımıyla verileceği düşünüldüğünden bu araştırma yöntemi tercih edilmiştir.

Tablo 1. Literatür Taraması Yaklaşımları

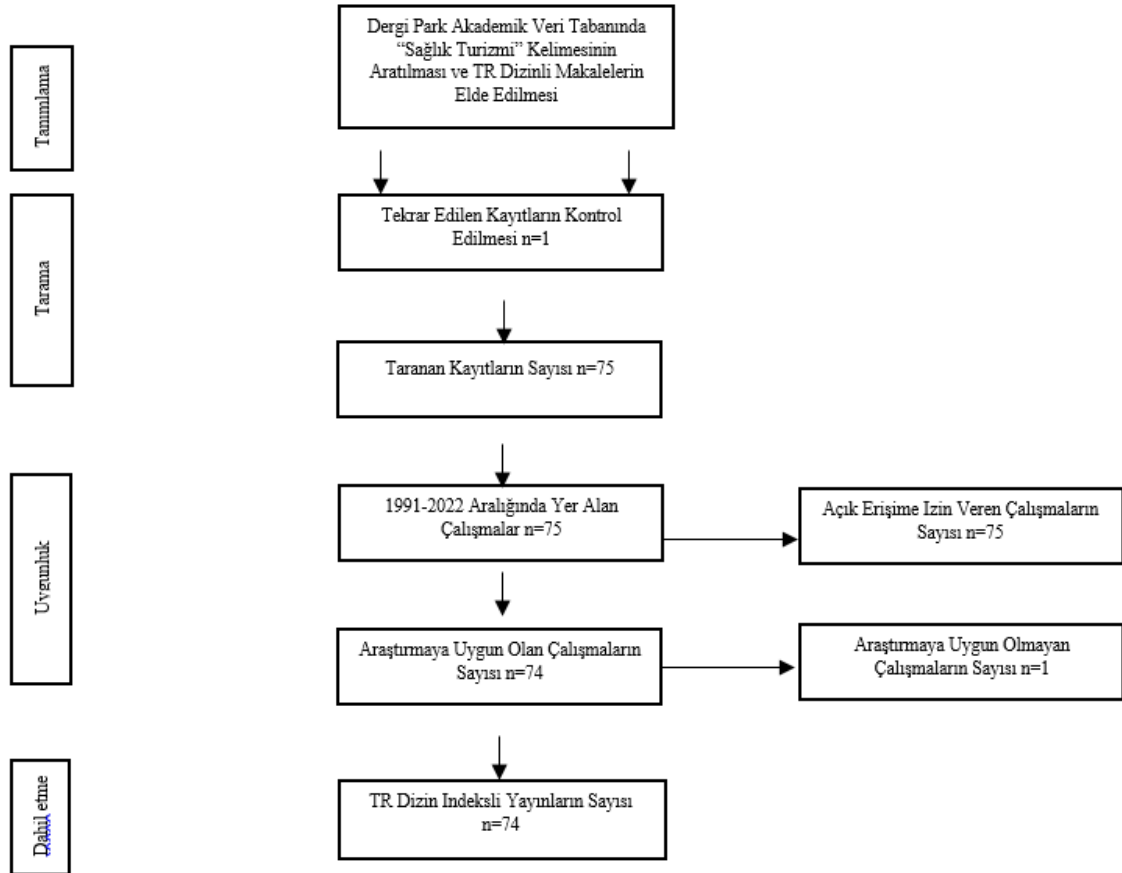
Yaklaşım	Sistemantik	Yarı Sistemantik	Bütünleştirici
Temel Amaç	Kanıtları birleştirmek ve karşılaştırmak	Araştırma alanına genel bakış ve zaman içindeki gelişimi izleme	Eleştiri ve sentezleme
Araştırma Soruları	Spesifik	Geniş	Dar ve/veya geniş
Arama stratejisi	Sistemantik olabilir	Sistemantik olabilir ya da olmayabilir	Genellikle sistemantik değil
Örneklem Özellikleri	Nicel makaleler	Araştırma makaleleri	Araştırma makaleleri, kitaplar ve diğer yayınlanmış metinler
Analiz ve Değerlendirme	Nicel	Nicel ya da nitel	Nitel
Katkı Örnekleri	Etki kanıtı	Bilgi Durumu	Taksonomi ve sınıflandırma
	Politika ve uygulamayı bilgilendirmek	Literatürdeki temalar, tarihsel bakış	Teorik model veya çerçeve

Kaynak: Raju ve Phung (2021)

Verilerin Toplanması

Nitel araştırmalarda, veriler genellikle gözlem, görüşmeler ve doküman gibi farklı kaynaklardan elde edilir (Berg & Lune, 2015; Merriam, 2009). Bu çalışmada, veriler dokümanlar aracılığıyla toplanmıştır. Söz konusu dokümanlara nasıl ulaşıldığı Şekil 1’de ayrıntılı olarak gösterilmektedir.

Bu çalışma kapsamında elde edilen verilere nasıl erişildiği, Şekil 1'de detaylı bir şekilde gösterilmiştir. İncelemeye alınan kaynakların belirlenmesinde Moher vd. (2010) tarafından geliştirilen dört aşamalı bir yöntem kullanılmıştır. Verilerin elde edilmesindeki ilk aşama tanımlama aşamasıdır. Bu aşamada incelenecek çalışmalar belirli kriterlerle seçilmiştir. Bu kriterler arasında, araştırmaların Dergipark veritabanında bulunması, "Sağlık Turizmi" anahtar kelimesini içermesi ve TR Dizin indeksinde taranan makaleler olması bulunmaktadır. Bir diğer ölçüt ise çalışmaların yayımlanma tarihidir. Veritabanındaki arama çubuğuna hangi yıllar arasındaki makalelerin incelenmek istediği belirtilirken başlangıç tarihi boş bırakılmış, araştırmaya 2023 yılında başladığından yıl bazlı değerlendirmeleri kolaylaştırmak adına 2022 yılı sonuna kadar yayınlar aratılmıştır. Bu ölçütlere göre söz konusu veri tabanı üzerinden toplam 76 makaleye ulaşılmıştır. İkinci aşama tarama aşamasını oluşturur. Bu aşamada tekrar eden kayıtlar incelenmiş ve bir adet tekrar eden kayıt tespit edilmiştir. Bu doğrultuda incelenmesi planlanan makale sayısı 75'e düşmüştür. Üçüncü aşama olan uygunluk aşamasında, makalelerin tamamının inceleme kapsamına alınıp alınmayacağı belirlenir. Bu aşamada bir makalenin sağlık turizmi ile doğrudan ilgili olmadığı tespit edilerek çıkarılmıştır. Sonuç olarak, belirlenen kriterler doğrultusunda 74 makale incelemeye dahil edilmiştir.

Şekil 1. Veri Toplama Süreci

Verilerin Analizi

Bu araştırmada verilerin analizinde nitel araştırmalarda en fazla başvurulan yöntemlerden biri olan içerik analizi kullanılmıştır (Özdemir 2010). İçerik analizi tümevarım ve tümdengelim olmak üzere iki farklı şekilde yapılabilmektedir (Elo ve Kyngas 2007). Araştırmaya dahil edilen çalışmaları bütüncül bir bağlamda analiz edebilmek için bilgisayar ortamında bir kod şeması oluşturulmuştur. Bu şemanın oluşturulmasında bu çalışmanın ikinci bölümünü oluşturan uluslararası literatürdeki sağlık turizmi çalışmaları yol gösterici olmuştur. Bu kapsamda çalışmanın tümdengelim yaklaşımı benimsediği söylenebilir. Kod şemasına bağlı olarak araştırmacı ve tez danışmanı ayrı ayrı kodlama işlemini gerçekleştirmiştir. Kodlamanın doğru yapılabilmesi adına tüm çalışmalar ilk makale M1 olmak üzere sırasıyla adlandırılmıştır. Bu şekilde hangi çalışmaların hangi ortak noktalardan bahsettiği de okuyucuya rahatlıkla yansıtılmıştır. Söz konusu çalışmalar kaynakçadan sonra verilen Ek bölümünde sırasıyla verilmiştir. Sonrasında bir araya gelen araştırmacılar elde edilen sonuçları tartışmışlar ve analiz son halini almıştır. Ana kategorilerin altında yer alan alt kategorilerin oluşturulmasında Graneheim ve Lundman'ın (2004) belirttikleri gibi ortak özellik sergileyen konular aynı ana kategorinin ortak alt kategorileri altında sınıflandırılmışlardır.

Araştırmanın İnanırcılığı

Nitel araştırmalarda, genellikle güvenilirlik ve geçerlilik kavramları yerine araştırmanın inanırcılığı ifadesi kullanılmaktadır. Araştırmanın inanırcılığını artırmak için çeşitli stratejilerden bahsedilebilir (Graneheim ve Lundman, 2004; Elo ve Kyngas, 2007). Bu stratejilerden biri, araştırma hakkında detaylı bilgi vermektir. Bu bağlamda, araştırmaya dahil edilen çalışmaların nasıl elde edildiğine dair kapsamlı bilgiler sunulmuştur. Ayrıca, bütünleştirici literatür taramasının genel karakteristiğiyle tam olarak örtüşmesine de, araştırmanın inanırcılığını artırmak için bu çalışmalara ilişkin betimsel istatistikler de sunulmuştur. Güvenilir kodlama sağlamanın bir başka stratejisi ise kodlamanın en az iki farklı kişi tarafından yapılmasıdır (Hall ve Valentine, 2005). Bu çalışmada, kodlama iki farklı araştırmacı tarafından ayrı ayrı yapılmıştır. Daha sonra araştırmacılar bir araya gelerek ana temalar ile bu temaların altında yer alan alt kategorileri oluşturmuştur.

Bulgular

Analiz Edilen Çalışmalara İlişkin Betimsel Bulgular

Bu bölüm incelenen araştırmaların daha iyi anlaşılabilmesi adına söz konu araştırmalar hakkındaki betimsel bulgulara yer vermektedir. Bu bulgular kısaca araştırmaların yoğunlaştıkları yıllar, araştırma alanları, en fazla kullanılan anahtar kelimeler, veri toplama araçları gibi parametrelere odaklanmıştır.

Araştırmalar yayımlandıkları yıllara göre incelendiklerinde 2019-2022 yılları arasında yayımlanan makalelerin tüm makalelerin %77'sini oluşturduğu görülmektedir. Buna ek olarak araştırmaların %44'lük kısmının ülke genelinde gerçekleştirildiği, geri kalan araştırmaların da çoğunlukla sadece bir şehir üzerine yoğunlaştıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca sayıları az da olsa bazı araştırmaların Hindistan, Tayland, Singapur gibi farklı ülkelerde yapıldıkları da görülmektedir.

Söz konusu çalışmalar anahtar kelimeler bağlamında incelendiklerinde en fazla kullanılan beş anahtar kelimenin sırasıyla medikal turizm, termal turizm, pazarlama, SWOT ve bibliyometrik analiz olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca incelenen araştırmalarda başlıca veri toplama araçlarının dokümanlar olduğu (%76) görülmektedir.

İçerik Analizi Bulguları

Araştırmanın bu kısmı içerik analizi sonrasında elde edilen temaları göstermektedir. İçerik analizi sonrasında bulgular 4 ana temaya ayrılmıştır. Bu ana temalar "Sağlık Turizmine İlişkin Tutum ve Alguları Ölçen Çalışmalar", "Sağlık Turizmi Etkinliklerinin Gerçekleştirildiği Tesis, Şehir ve Ülkelere Odaklanan Çalışmalar", "Sağlık Turizmi Literatürünü Derleyen Çalışmalar", "Sağlık Turizmi Uygulamalarını Teknolojik ve Hukuki Yönden Değerlendiren Çalışmalar" olarak adlandırılmıştır.

Tablo 2. Araştırmanın Ana ve Alt Temaları

Ana Temalar	Alt Temalar
Sağlık Turizmine İlişkin Tutum ve Alguları Ölçen Çalışmalar	Yöneticiler/Çalışanlar
	Yerel Halk
	Turist
Sağlık Turizmi Etkinliklerinin Gerçekleştirildiği Tesis, Şehir ve Ülkelere Odaklanan Çalışmalar	Tesisler
	İlçe ve Şehirler
	Ülkeler
Sağlık Turizmi Literatürünü Derleyen Çalışmalar	Bibliyometrik Çalışmalar
	Sistematik Derlemeler
Sağlık Turizmi Uygulamalarını Teknolojik ve Hukuki Yönden Değerlendiren Çalışmalar	Hukuki Değerlendirmeler
	Teknolojik Değerlendirmeler

Sağlık Turizmine İlişkin Tutum ve Alguları Ölçen Çalışmalar

Bu ana tema altında üç farklı alt kategori olduğu görülmüştür. Bu kategorilerde en fazla dikkat çeken çalışmaların yöneticiler ve çalışanlar üzerinde gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. İkinci olarak da turist kategorisine yönelik araştırmaların olduğu, nadir olsa da yerel halk üzerinde çalışmalar yapıldığı gözlemlenmiştir.

Bu araştırmalar sağlık turizmi olgusunu yöneticiler ve çalışanlar üzerinde ele almış; sağlık turizmi olanaklarının geliştirilmesi için yapılması gerekenler üstü düzey yöneticiler ya da çalışanlar perspektifinden incelenmiştir. Bulgular sağlık turizminde başarıyı yakalamak için yapılması gerekenleri teknik, beşerî ve ticari bağlarıyla sınıflandırılarak tartışılmıştır.

Buna göre sağlık turizminin gelişimi için tanıtım, pazarlama, çeşitli iş birlikleri, kamu yatırımları ve yenilikçilik olanaklarının artırılması, beşerî sermayenin geliştirilmesi, çalışanların niteliklerinin iyileştirilmesi, ihtiyaç ve beklentilerinin belirlenmesi (M15, M28, M35, M72) dikkat çeken temel konulardır. Bu araştırmalarda dikkat çeken bir diğer konu da memnuniyettir. Buna göre sağlık turizmi hizmeti veren özel kuruluşlarda müşteri memnuniyeti ve kuruma bağlılık düzeyinin ölçüldüğü çalışmalara da rastlanmaktadır (M56).

Genel itibarıyla bu çalışmalar sağlık turizmini geliştirmek için dikkat edilmesi gereken faktörlerin neler olduklarına odaklanmaktadır. Bu faktörler çoğunlukla sağlık turizmi pazarında rekabet üstünlüğü sağlamak açısından tanıtım ve pazarlama etkinliklerine ağırlık vermek, farklı paydaşlarla iş birlikleri yapmak, inovatif yaklaşımlara sahip olmak olarak özetlenebilir. Ayrıca bu çalışmalardan bazıları sağlık turizmi çalışanlarının hizmet kalitelerini geliştirmek ve aynı zamanda onların memnuniyetlerini arttırarak kuruma olan bağlılıklarını güçlendirmek gibi konuları anlamaya da odaklanmaktadır.

Diğer yandan sağlık turizmi olgusunun turist perspektifinden irdelendiği çalışmalara da rastlanır. Bu çalışmalar turistlerin sağlık turizmine katılım motivasyonları (M64), turistlerin fiyat (M4), kalite (M33), destinasyon imajı (M24) ve aldıkları sağlık turizm hizmetine ilişkin memnuniyet düzeylerini ortaya çıkarmayı amaçladıkları (M62) görülmektedir. Buna ek olarak sosyal medyanın sağlık turizmi faaliyetlerine katkısı (M52) da incelenmiştir. Bu araştırmaların kısaca turistlerin sağlık turizmine ilişkin çeşitli olguların birbirleri ile olan ilişkilerini açıklamaya odaklandıkları söylenebilir.

Yöneticiler, çalışanlar ve turistlerle kıyaslandığında yerel halk üzerinde yapılan sağlık turizmi çalışmalarının görece daha az olduğu görülür. Bu kapsamda incelenen tek çalışmanın ise yerel halkın sağlık turizmine verdiği katkıyı (M19) ortaya çıkarmayı hedeflemektedir.

Sağlık Turizmi Etkinliklerinin Gerçekleştirildiği Tesis, Şehir ve Ülkelere Odaklanan Çalışmalar
Bu tema sağlık turizmi çalışmalarını gerçekleştirildikleri araştırma alanları bağlamında sınıflandırarak incelemiştir. Buna göre araştırma alanları tesis, şehir ve ülke olarak üç alt kategoriye ayrılmıştır.

Tesislere Odaklanan Çalışmalar

Sağlık turizmi etkinliklerini tesisler bazında yapan araştırmaların çoğunlukla bu tesislerin pazarlama yaklaşımlarına yoğunlaştıkları söylenebilir. Bu kapsamdaki araştırmalar ilk olarak bu tesislerin hangi yollarla müşteri çektiklerini anlamaya

odaklanmaktadır. Müşteri seçiminde önem çıkan pazarlama stratejileri (M13, M48), tesislerin web sitelerinin ne kadar etkin kullanıldığına ilişkin konular (M9, M25, M44, M45) öne çıkmaktadır. Bu araştırmaların dışında sağlık turizmi hizmet sunan tesislerdeki dikkat çeken sorunlar ve bu sorunlara ilişkin çözüm önerileri (M34) ve sağlık turizmi potansiyeli (M18) de incelenmektedir.

Genel olarak bu çalışmalar pazarlama çalışmalarını yurtdışı tanıtımlar, dijital reklamlar, önceki hastalardan gelen tavsiyeler ve diğer aracı kurumların yardımıyla gerçekleştirmektedir. Buna ilaveten bu tesislerin web sitelerinin de etkin biçimde tasarlanmış olmasının tanıtım ve pazarlama faaliyetlerini olumlu biçimde etkilemektedir.

*İlçeler ve Şehirler Bazında Yapılan Çalışmalar*Bu kapsamda yapılan çalışmaların ilçeler ve şehirleri temel aldıkları ve genellikle bu bölgelerin sağlık turizmi etkinlerine odaklandıkları görülmektedir. Bu araştırmalardaki hakim araştırma yönteminin SWOT analizi olduğu söylenebilir. Bu analiz bu bölgelerin sağlık turizmi potansiyellerini tanımlamalarında kullandıkları temel yöntemdir. Bu kapsamda incelenen bölgenin sağlık turizmi konusundaki güçlü ve zayıf yönleriyle sağlık turizmi uygulamalarındaki fırsatlar ve tehditler ortaya çıkarılmaktadır.

Bu çalışmalarda Bolu, Bursa, Çankırı Erzurum, Erzincan, Trabzon gibi illerdeki sağlık turizm potansiyeli üzerinde durdukları görülmektedir (M7, M20, M21, M23, M32, M57, M70). Ülkemizdeki bazı ilçelerde de benzer çalışmaların gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Bu çalışmalar Akyazı (Sakarya), Budaklı (Bitlis), Dereli (Giresun) ve Ekinözü'nde (Kahramanmaraş) gerçekleştirilmiş olup doğa turizmi, termal turizm ve potansiyel sağlık turizmi faaliyetlerinin ortaya çıkarılması için yapılmıştır (M36, M42, M74). Bunların dışındaki bir araştırma ise tuz madenlerinin sağlık turizmi için kullanılabileceğine dair bir öneri getirmiştir (M73). Bu çalışmaların tamamına yakını sadece bir şehre ya da ilçeye odaklanmış ve yerel bazda incelenen ilçenin ya da şehrin durum analizini sağlık turizmi kapsamında gerçekleştirmiştir.

Ülkeler Bazında Yapılan Çalışmalar

Ülkeler bazında sağlık turizmini inceleyen çalışmalar, genellikle ülkemizi temel alırlar. Bu araştırmalar genel olarak Türkiye hakkında bir durum analizi gerçekleştirmekte ve bunu da genellikle ekonomik göstergelere göre yapmaktadırlar.

Bu ekonomik göstergeler bazen kalkınma ajansı hibeleri (M1) olmakta bazen de çeşitlik istatistiksel veriler kullanılarak sağlık turizmi potansiyeli ve bu potansiyele ilişkin gelişim ekonomik göstergelerle modellenmektedir (M65). Bazı çalışmalarda ise sağlık turizmini gelirlerini etkileyen faktörlerin neler oldukları araştırılmaktadır (M3).

Bu ekonomik göstergelerin yanında ülkemizdeki sağlık turizmi olgusu geleneksel, tamamlayıcı ve fonksiyonel tıp gibi farklı parametrelerle de değerlendirilmekte (M2), aynı zamanda sağlık turizminin ülke ekonomisine katkısı da incelenmektedir (M16, M39, M55, M71). Bu potansiyeli daha biçimsel bir bağlamda SWOT analizi yaparak ele alan çalışmalar da bulunur (M22, M26, M43).

Ülkemizin sağlık turizmi konusundaki durumunu potansiyel durumu, ekonomik veriler bakımından ele alan çalışmaların yanında pazarlama perspektifinden inceleyen araştırmalara da rastlanır. Bu çalışmalar kavramsal olarak tanıtım ve markalaşma gibi konular stratejiler sunarlar (M17, M29, M46).

Bunların yanında felsefi olarak da sağlık turizmi kavramını ele alan çalışmalar bulunur. Türk Wellness felsefesinin oluşumu Darüşşifa konsepti üzerinden tartışılır (M53). Bu konseptte ek olarak sağlık turizminin diğer turizm türlerine kıyasla daha etkin bir turizm türü olabileceğinden hareketle bir başka araştırma Sağlıkkent gibi sağlık turizminin merkezde olduğu bir konsept önermiştir (M14).

Yukarıda bahsi geçen tüm çalışmalar ülkemizi temel almış ve buna ilişkin bütüncül sonuçlara ulaşmayı hedeflemiştir. Bunlara ek olarak literatürde yine ülkemizi temel alan ancak şehir ya da yıl bazlı karşılaştırmalar yapan çalışmalara da rastlanır. Bu çalışmalar biri (M10) ülkemizdeki şehirleri sağlık turizmi etkinlikleri bakımında birbirleriyle kıyaslayarak bütüncül bir çıkarımda bulunmuştur. 30 şehrin incelendiği araştırmada sağlık turizmi bakımından güçlü olan ya da zayıf olan şehirler belirlenmiştir. Bölge bazlı olmanın yanında zaman bazlı değerlendirmeler yapıldığı da görülür. Literatürdeki bir başka çalışma TOPSIS yöntemi ile yıl bazlı değerlendirme yapmış ve ülkemizin sağlık turizmi açısından güçlü ve zayıf olduğu yılları ortaya çıkarmıştır (M52).

Literatürde ülkemiz dışında farklı ülkelerinde de değerlendirildiği araştırmalara rastlanır. Bu çalışmalar genellikle sağlık turizmindeki belirli konuları dünyadan örneklerle tartışmaktadır. Sözgelimi incelenen ilk araştırma helal sağlık turizmi uygulamalarını dünyanın farklı ülkelerinden örneklendirmiştir (M11). Bir başka araştırma ise sağlık turizmi hedefleri Türkiye, Malezya ve Güney Kore kıyaslanarak incelenmiştir (M30). Diğer bir araştırmada ise dünyadaki sağlık turizmi uygulamaları plastik ve estetik cerrahi kapsamında ele alınmıştır (M41). Bu karşılaştırmalara ilaveten bir diğer çalışmada Sırbistan, sağlık turizmi olanakları bakımından incelenmiştir (M12).

Yukarıdaki çalışmalardan da anlaşılacağı üzere ülkesel bazda sağlık turizmi incelemesi yapan çalışmalarda doğal olarak Türkiye merkezli çalışmaların sayısı fazladır. Bu çalışmalar genel olarak bir durum incelemesi yapmakta, bunu genel itibarıyla ekonomik göstergelerin yardımıyla gerçekleştirmektedir. Söz konusu çalışmalar dışında SWOT analizi bu durum değerlendirmelerinde kullanılan hâkim yöntemlerden biridir. Bunların yanında ülkemizdeki sağlık turizmi uygulamaları pazarlama perspektifinden de ele alınmakta; az da olsa yıl ya da şehir bazlı değerlendirmelere de konu olmaktadır.

Sağlık Turizmi Literatürünü Derleyen Çalışmalar

Bu çalışmalar genellikle bibliyometrik araştırma deseni ile nicel araştırma yöntemi kapsamında yürütülen araştırmalardır. Bu araştırmalar bazen ulusal literatürde sağlık turizmini ele almakta (M5, M47) bazen de uluslararası alanyazında sağlık turizminin alt bileşenlerini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadırlar (M37, M67).

Ulusal çapta yapılan çalışmaların kapsamı yıl bazlı farklılık gösterebilmektedir. Bazı araştırmalarda incelenen dönem 20 yılı kapsarken (M5) bazı araştırmalarda ise 6 yıllık bir dönemde bibliyometrik analiz gerçekleştirilmiştir (M47). Uluslararası literatürü inceleyen tek araştırmada ise 2000-2009 yılları arasını kapsayan 10 yıllık dönem temel alınmıştır. Bu araştırmalar genel olarak inceledikleri zaman aralığı ve konu ile ilgili genel

gidişatı göstermeyi hedeflemiştir. Bunların dışında bir araştırma sistematik derleme ile sağlık turizmini irdelemiştir. Buna göre sağlık turizminde çok kriterli karar verme teknikleri ele alınmıştır. Bulgular, söz konusu tekniğin incelenen araştırmalarda çoğunlukla kullanıldığını göstermektedir.

Sağlık Turizmi Uygulamalarını Teknolojik ve Hukuki Yönden Değerlendiren Çalışmalar

Bu kapsamdaki çalışmalar başlıktan da anlaşılacağı üzere sağlık turizmi uygulamalarını teknolojik ve hukuki olmak üzere iki boyutta incelemektedir. Teknolojik perspektiften sağlık turizmini değerlendiren çalışma sayısı görece az olup e-Nabız uygulamasının etkin kullanımı üzerine öneriler sunmaktadır (M8).

Diğer yönden sağlık turizmi çalışmalarını hukuki bağlamda inceleyen araştırmalar sağlık turizmi hizmetlerindeki katma değer vergisi uygulamalarını değerlendirmekte (M27), tele tıp hukuku üzerine değerlendirmeler sunmakta (M40), tıbbi turizmin yasal dayanaklarını değerlendirmekte (M50) ve uluslararası sağlık turizminde hastanın özel hayatının gizliliği ve mahremiyetinin korunması hakkı (M54) üzerinde durmaktadır.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırma ulusal literatürde sağlık turizmini bütüncül literatür taraması bağlamında değerlendirmiştir. Bu kapsamda Dergipark veritabanında TR Dizin’de indekslenen dergilerde yayımlanan ve anahtar kelimelerinde “Sağlık Turizmi” kelimelerini içeren makaleler değerlendirmeye alınmıştır. Uygulanan değerlendirme kriterleri sonucunda 74 makale incelenmiştir. Bütünleştirici literatür taraması ile sentezlenen çalışmalarda Şekil 2. mevcut literatürün özetini içermekte; bunun yanında gelecekteki araştırmalar için öneriler sunmaktadır.

Buna göre ulusal yazında sağlık turizmini ele alan çalışmaların büyük çoğunluğunun ülke çapında yapıldığı söylenebilir. Bu çalışmaların çoğunda incelenen destinasyonlar sağlık turizmi potansiyeli üzerine odaklanmaktadır (Koday vd. 2018; Yılmaz vd. 2019; Erken vd. 2019; Tuna 2021; Aslan 2022; Çetinkaya vd. 2022; Çubuk 2022). İncelenen çalışmalarda pazarlama disiplininin oldukça hâkim konumda olduğu anlaşılmaktadır (İnan ve Canoğlu 2016; Temizkan ve Temizkan 2020; Patcı ve Aldoğan 2021; Bayat 2021).

Çeşitli ölçeklerde (tesis, ilçe, şehir, ülke) durum analizi yapan araştırmaların (Bozca vd. 2017; Kılıçarslan 2019; Şengül ve Bulut 2019; Yiğit ve Demirbaş 2020; İlhan ve Özdoğan 2020) bir analiz aracı olarak SWOT analizi temel aldıkları görülmektedir. Literatürü inceleyen araştırmalar ise genellikle bu incelemeyi bibliyometrik bir desende yapmaktadır (Canik ve Özdemir 2019; Doğan ve Doğan 2020; Akın 2021). Basılı ve elektronik dokümanlar (istatistikler ve web sayfaları) sağlık turizmi araştırmalarında en fazla veri toplanan alanlardır (Göde vd. 2021; Şafak vd. 2021; Tekingündüz vd. 2021; Özyurt 2022).

Buna ek olarak alan araştırmalarında ise en fazla verinin yöneticiler, çalışanlar ve turistlerden toplandığı görülmektedir (Korkutan ve Yıldız 2017; Buzcu ve Birdir 2018; Altsoy ve Boz 2019; Bayrak ve Güler 2022).

Şekil 2. Var Olan Literatürün Özeti ve Tanımlanan Boşluklar

Var olan literatür özetine bağlı olarak aşağıdaki boşluklar tanımlanmış ve gelecek araştırmalar için öneriler geliştirilmiştir. Buna göre;

- Sağlık turizmi potansiyeli dışında sağlık turizminin ilgilendiği farklı araştırma alanlarına da yoğunlaşılabilir.
- Durum analizi yapan çalışmalar bir şehir ya da ülkeyi incelemenin yanında birden fazla destinasyonu karşılaştırabilir.
- Bibliyometrik çalışmalara kıyasla sistematik literatür taraması ya da bütüncül literatür taraması yapan çalışmalar artırılabilir.
- Veri toplama araçları çeşitlendirilebilir.
- Yerel halkın sağlık turizmine bakışı üzerine çalışmalar yürütülebilir.

Bu önerilere ek olarak araştırmanın belirli sınırlılıklara sahip olduğu söylenebilir. Bu sınırlılıklardan ilki sadece ulusal literatürün araştırmaya dahil edilmesidir. Gelecekteki araştırmalar bütüncül literatür taramasını uluslararası literatürü de dahil ederek gerçekleştirebilir. Buna ek olarak araştırma kapsamına ulusal literatürden sadece TR Dizin’de taranan dergilerdeki makaleler dahil edilmiştir. Bu alanda gerçekleştirilecek yeni araştırmalar ulusal literatürü biraz daha geniş tutarak TR Dizin dışındaki diğer dergilerde yayımlanan makaleleri de araştırma kapsamına alabilirler.

Kaynakça

- Abubakar, A. M., İlkan, M., Al-Tal, R. M., & Eluwole, K. K. (2017). Ewom, Revisit Intention, Destination Trust and Gender. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 31, 220-227.
- Akın, M. H. (2021). Sağlık Turizmi Alanyazının Bibliyometrik Analizi (2015-2020). *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 2026-2036.
- Al-Talabani, H., Kilic, H., Ozturen, A., & Qasim, S. O. (2018). Advancing Medical Tourism in the United Arab Emirates: Toward A Sustainable Health Care System. *Sustainability*, 11(1), 230.

- Altın, U., Bektaş, G., Antep, Z., & Irban, A. (2012). The International Patient's Portfolio and Marketing of Turkish Health Tourism. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 58, 1004-1007.
- Altsoy, S., & Boz, İ. T. (2019). Medikal Turizm Alanında Faaliyet Gösteren Hastanelerdeki Mevcut Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 22(1), 113-134.
- Aslan, H., Buse, M. E. T. E., Şimşir, İ., & Örgen, C. (2022). Assessment of Thermal Tourism Potential of Sakarya Akyazı District. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 25(2), 301-318.
- Aydın, G., & Karamahmet, B. (2017). Factors Affecting Health Tourism and International Health-Care Facility Choice. *International Journal of Pharmaceutical and Healthcare Marketing*, 11(1), 16-36.
- Bayat, M. (2021). Determining The Effect of Health Service Quality in Thermal Health Centers on Destination Marketing Image: The Sample of Pamukkale. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(78), 780-795.
- Bayrak, Ö., & Güler, E. G. (2022). Bütüncül Tamamlayıcı ve Alternatif Tıbbın (Btat) Sağlık Turizmi ile Bütünleştirilmesinde Sağlık Hizmeti Yöneticilerinin Btat Bilgi Düzeyleri ve Tutumları: Trakya Bölgesi Örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 11(2), 522-532.
- Berg, B. L. & Lune, H. (2015). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. H. Aydın (Çev. Edt). Konya: Eğitim Kitabevi.
- Boguszewicz-Kreft, M., Kuczamer-Kłopotowska, S., Kozłowski, A., Ayci, A., & Abuhashesh, M. (2020). The Theory of Planned Behaviour in Medical Tourism: International Comparison in The Young Consumer Segment. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(5), 1626.
- Bozça, R., Kırac, F. Ç., & Kırac, R. (2017). Sağlık turizmi SWOT analizi: Erzincan. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6(3), 157-163.
- Buzcu, Z., & Birdir, K. (2018). Medikal Turizmde Mevcut Durum Analizi: İstanbul ve Antalya Örneği. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (65), 279-293.
- Büyüközkan, G., Mukul, E., & Kongar, E. (2021). Health Tourism Strategy Selection Via Swot Analysis and Integrated Hesitant Fuzzy Linguistic Ahp-Mabac Approach. *Socio-Economic Planning Sciences*, 74, 100929.
- Canik, S., & Özdemir, E. G. (2019). Sağlık Turizmini Konu Alan Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Değerlendirmesi (1988-2017). *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 30(2), 125-134.
- Canik, S., & Özdemir, E. G. (2019). Sağlık Turizmini Konu Alan Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Değerlendirmesi (1988-2017). *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 30(2), 125-134.
- Collins, A., Medhekar, A., & Şanal, Z. G. (2022). A Qualitative Analysis of Turkish Stakeholders Perspective for Improving Medical Tourism. *International Journal of Tourism Research*, 24(3), 487-500.
- Çapar, H. (2021). Using Cryptocurrencies and Transactions in Medical Tourism. *Journal of Economic and Administrative Sciences*, 37(4), 677-693.
- Çetinkaya, M. Y., Yağcı, K., & Muhammet, Ö. N. E. K. (2022). Erzurum'un Termal Turizm Potansiyeli Üzerine Kavramsal Bir Araştırma. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (53), 327-339.
- Çolakoğlu, Ü., Altun, H. E., & Kıykaç, B. (2019). Türkiye'deki Medikal Turizm Tezlerinin Bibliyometrik Profili (2008-2019). *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 30(2), 135-143.
- Çubuk, M. (2022). Türkiye'de Büyükşehirlerin Sağlık Turizmi Potansiyellerinin CRITIC ve WASPAS Yöntemleri ile Karşılaştırılması. *Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 147-174.

- Demir, C., & Sarıbaş, Ö. (2012). A Critical Approach to Geothermal Energy in Turkey in Terms of Sustainability and Health Tourism. *International Journal of Contemporary Economics & Administrative Sciences*, 2(4).
- Doğan, S., & Doğan, T. G. B. (2020). Uluslararası Alanyazında Sağlık Turizmi Alt Bileşenleri Üzerine Bibliyometrik Bir Analiz. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 23(4), 561-586.
- Elo, S. ve Kyngas, H. (2007). The Qualitative Content Analysis Process, *Journal Advanced Nursing*, 62 (1): 107-115.
- Emir, O., & Arslantürk, Y. (2015). Thermal Tourism: With Specific Reference to Perceptions of Students.
- Erken, K., Atanur, G., & Tanrıöver, A. A. (2019). Bursa florasının doğa turizmi potansiyeli. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 20(1), 92-101.
- Esiyok, B., Çakar, M., & Kurtulmuşoğlu, F. B. (2017). The Effect of Cultural Distance on Medical Tourism. *Journal of Destination Marketing & Management*, 6(1), 66-75.
- García-Altés, A. (2005). The Development Of Health Tourism Services. *Annals of Tourism Research*, 32(1), 262–266. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2004.05.007>
- Göde, A., Yorulmaz, M., & Aydoğdu, A. (2021). Sağlık turizmi yetki belgesi almaya hak kazanan acentelerin web sitelerinin incelenmesi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 23(41), 208-224.
- Graneheim, U. H. ve Lundman, B. (2004). Qualitative Content Analysis in Nursing Reserach: Concepts, Procedures and Measures to Achieve Trustworthiness, *Nurse Education Today*, 24: 105-112.
- Habibi, A., Mousavi, M., Jamali, S. M., & Ale Ebrahim, N. (2022). A Bibliometric Study of Medical Tourism. *Anatolia*, 33(3), 415-425.
- Hall, C. M. ve Valentin, A. (2005). Content Analysis. İçinde: B. Ritchie P. Burns ve C. Palmer (Editörler) *Tourism Research Methods: Integrating Theory with Practice* (ss. 191-209). Cambridge: CAB International.
- Hee, O. C., & Johari, H. (2014). A Conceptual Analysis of Personality Traits and Customer-Oriented Behaviour in the Health Tourism Hospitals. *International Journal of Caring Sciences*, 7(2).
- İlhan, C. F., & Özdoğan, O. N. Sağlık Turizmi Kapsamında Saç Ekim'i Tedavisi; Türkiye ve Polonya Karşılaştırması. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (53), 265-276.
- İnan, H., & Canoğlu, M. (2016). Türkiye'de Medikal Turizm Kapsamında Sağlık Kuruluşlarının Örgütsel Pazarlama Etkinliği ile Promosyon Stratejilerinin İncelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(2), 113-126.
- Karayay Usta, S., & Serdarasan, S. (2020). A Conceptual Model of Medical Tourism Service Supply Chain. *Journal of Industrial Engineering and Management*, 13(2), 246-265.
- Kılıçarslan, M. (2019). Türkiye'de Sağlık Turizmi Swot Analizi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(71), 1135-1145.
- Kiremit, A. Ş. (2008). Turizmin Gelişiminde Bir Alternatif Olarak Medikal Turizm: Bir Sağlık Kuruluşunda Araştırma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı.
- Koday, S., Kaymaz, H., & Kaya, G. (2018). Kuzalan Tabiat Parkı'nın Doğa Turizm Potansiyeli (Dereli-Giresun). *Marmara Coğrafya Dergisi*, (37), 124-143.

- Korkutan, M., & Yıldız, A. (2017). Hastane Yöneticilerinin Medikal Turizme İlişkin Algılarının Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(14), 385-397.
- Kostak, D. (2007). *Turizm Hareketleri (Türkiye Örneği Üzerinden Sağlık Turizmi)* (Doctoral Dissertation, Marmara Üniversitesi (Turkey).
- Kurtulmuşoğlu, F. B., & Esiyok, B. (2017). Motivations and Destination Selection of Mature International Thalassotherapy Tourists. *Current Issues in Tourism*, 20(7), 705-723.
- Loh, C. P. A. (2014). Health tourism on the rise? Evidence from the balance of payments statistics. *The European Journal of Health Economics*, 15, 759-766.
- McBurney, M. K., & Novak, P. L. (2002). What is bibliometrics and why should you care?. In *Proceedings. IEEE international professional communication conference* (pp. 108-114). IEEE.
- Merriam, S. (2009). *Qualitative research: A guide to design and implementation* san francisco: John willey & sons inc.
- Moher, D., Liberati, A., Tetzlaff, J., & Altman, D. G. (2010). Preferred reporting items for systematic reviews and meta-analyses: The Prisma statement. *International Journal of Surgery*, 8(5), 336-341. <https://doi.org/10.1016/j.ijso.2010.02.007>
- Özdemir, M. (2010). Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (1): 323-343.
- Özer, Ö. Ve Songur, C. (2012). Türkiye'nin Dünya Sağlık Turizmindeki Yeri ve Ekonomik Boyutu, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi SBE Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 7, Güz, 69-81.
- Öztürk, N., Çoban, M., ve Ekinci, E. (2020). A Bibliometric Analysis of The 100 Top-Cited Publications in Health Tourism. *International Journal of Health Management And Tourism*, 5(3), 315-335.
- Özyurt, M. (2022). Sağlık turizmi yetki belgesine sahip sağlık tesislerinin web sitelerinin incelenmesi: Güneydoğu Anadolu bölgesi hastaneleri üzerine bir araştırma. *Bilgi Yönetimi*, 5(1), 180-198.
- Patçı, C., & Aldoğan, E. (2021). Assessment of Health Tourism Marketing in Turkey. *OPUS International Journal of Society Researches*, 18(41), 3082-3098.
- Pekerşen, Y., Guneş, E., & Canöz, F. (2021). Importance-Performance Analysis of Private Health Facilities Serving Within The Scope of Medical Tourism: Istanbul Example.
- Pirhan, Ş., & Mehtap, Eter (2022). Türkiye'de Sağlık Turizmi Alanında 2000-2020 Yılları Arasında Yayımlanan Akademik Çalışmaların Bibliyometrik Analizi. *Bingöl Üniversitesi Sağlık Dergisi*, 3(1), 136-149.
- Raju, V., & Phung, S. P. (2021). Resilient Motive for Reviewing Literatures in Business Research: Exploring Process of Research Design. *Annals of the Romanian Society for Cell Biology*, 6307-6328.
- Rokni, L., Pourahmad, A., Langroudi, M. H. M., Mahmoudi, M. R., & Heidarzadeh, N. (2013). Appraisal The Potential of Central Iran, in The Context of Health Tourism. *Iranian Journal of Public Health*, 42(3), 272.
- Rokni, L., Turgay, Avcı., & Park, S. H. (2017). Barriers of Developing Medical Tourism in A Destination: A Case of South Korea. *Iranian Journal of Public Health*, 46(7), 930.
- Sag, I., & Zengul, F. D. (2018). Why Medical Tourists Choose Turkey As A Medical Tourism Destination?. *Journal of Hospitality and Tourism Insights*, 2(3), 296-306.

- Sayili, M., Akca, H., Duman, T., & Esengun, K. (2007). Psoriasis Treatment Via Doctor Fishes As Part of Health Tourism: A Case Study of Kangal Fish Spring, Turkey. *Tourism Management*, 28(2), 625-629.
- Suban, S. A. (2022). Bibliometric Analysis on Wellness Tourism–Citation and Co-Citation Analysis. *International Hospitality Review*, 37(2), 359-383.
- Şafak-Ayvazoğlu, A., Kunuroglu, F., & Yağmur, K. (2021). Psychological and socio-cultural adaptation of Syrian refugees in Turkey. *International Journal of Intercultural Relations*, 80, 99-111.
- Şekercan, A., Woudstra, A. J., Peters, R. J., Lamkaddem, M., Akgün, S., & Essink-Bot, M. L. (2017). Dutch Citizens of Turkish Origin Who Utilize Healthcare Services in Turkey: A Qualitative Study on Motives and Contextual Factors. *Bmc Health Services Research*, 18, 1-10.
- Şengül, H., & Bulut, A. (2019). Sağlık Turizmi Çerçevesinde Türkiye’de Termal Turizm; Bir Swot Analizi Çalışması. *Estüdam Halk Sağlığı Dergisi*, 4(1), 55-70.
- Tekingündüz, S., Kocaoğlu, F., İşler, A., Songül, İ. N. A. N., & Ahmet, A. N. A. R. (2021). Sağlık Turizmi Açısından Yetki Belgesine Sahip Hastanelerin Web Sitelerinin İncelenmesi. *Karya Journal of Health Science*, 2(3), 83-87.
- Temizkan, S. P., & Temizkan, R. (2020). Dünyada ve Türkiye’de Medikal Turizm Kapsamında Plastik ve Estetik Cerrahi Uygulamaların Hizmet Pazarlaması Karması Perspektifinden Değerlendirilmesi. *Journal of Gastronomy Hospitality and Travel*, 3(2), 284-298.
- Tuna, H. (2021). Sağlık Turizmi Kapsamında Geleneksel, Tamamlayıcı ve Fonksiyonel Tıp Turizmi. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 259-281.
- Tureac, C. E., & Turtureanu, A. (2010). Types and forms of tourism. *Acta Universitatis Danubius. Economica*, 4(1).
- Ulaş, D., & Anadol, Y. (2016). A Case Study for Medical Tourism: Investigating A Private Hospital Venture in Turkey. *Anatolia*, 27(3), 327-338.
- Uner, M. M., Cetin, B., & Cavusgil, S. T. (2020). On The Internationalization of Turkish Hospital Chains: A Dynamic Capabilities Perspective. *International Business Review*, 29(3), 101693.
- Uygun, M. (2021). An Evaluation of Turkey's Health Tourism Policies Using A Social Network Analysis Approach. *The International Journal of Health Planning and Management*, 37(2), 804-823.
- Virani, A., Wellstead, A. M., Ve Howlett, M. (2020). Where Is The Policy? A Bibliometric Analysis of The State of Policy Research on Medical Tourism. *Global Health Research and Policy*, 5, 1-16.
- Who, (2020). Top 10 Causes of Death,”
- Yıldız, M. S., & Khan, M. M. (2019). Factors affecting the choice of medical tourism destination: A case study of medical tourists from the Arab Region in Turkey. *Journal of Health Management*, 21(4), 465-475.
- Yılmaz, G., Kurtaran, A. T., & Yücesan, B. (2019). Sağlık Turizmi Potansiyelinin İncelenmesi: Trabzon İli. *International Journal of Economic & Administrative Studies*, (22).
- Yılmaz, Y., Yurcu, G., & Aybar, D. (2022). Clinical Trust, Perceived Value and Behavioral Intention of Medical Tourists: Moderating Effect of Optimism and Pessimism. *European Journal of Tourism Research*, 30, 3009-3009.
- Yiğit, A., & Demirbaş, M. B. (2020). Türkiye’de Medikal Turizmin Gelişimine Etki Eden Faktörlerin Swot-Ahp Yöntemi ile Tespit Edilmesine Yönelik Bir Araştırma. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(22), 173-192.

Ekler

Ek 1: Araştırmaya Dahil Edilen Makalelerin Listesi

- M1:** Akalın, B., & Demirbaş, M. B. (2022). Sağlık Turizmi ve Hibe Destekleri: Türkiye’de Kalkınma Ajansları. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), 648-663.
- M2:** Tuna, H. (2021). Sağlık Turizmi Kapsamında Geleneksel, Tamamlayıcı ve Fonksiyonel Tıp Turizmi. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 259-281.
- M3:** Gürkan, B. İ. R. İ. (2021). Türkiye’nin Sağlık Turizmi Gelirini Etkileyen Faktörlerin Eş bütünleşme Analizi. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 73-82.
- M4:** Polat, V., & Omar, H. A. M. (2022). Medikal Turizmde Dijital Pazarlama Güveni ve Medikal Turist Sadakati İlişkisi: Uluslararası Turistler Üzerine Bir Araştırma. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(3), 22-42.
- M5:** Canik, S., & Özdemir, E. G. (2019). Sağlık turizmini konu alan lisansüstü tezlerin bibliyometrik değerlendirmesi (1988-2017). *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 30(2), 125-134.
- M6:** Gem almaz, H., & Ertan, İ. (2015). " Rabbim Cleveland Dedi": Sağlık Turizmi-İnsan Hakları İlişkisi Üzerine Başlangıç Notları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 70(4), 1003-1039.
- M7:** Erken, K., Atanur, G., & Tanrıöver, A. A. (2019). Bursa florasının doğa turizmi potansiyeli. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 20(1), 92-101.
- M8:** Yıldırım, B. F., Özdemirci, F., & Soydan, G. (2021). Sağlık Turizmi Hastaları İçin E-Nabız Uygulamalarının Geliştirilmesi: Bir Model Önerisi. *Bilgi Yönetimi*, 4(1), 25-55.
- M9:** Özyurt, M. (2022). Sağlık turizmi yetki belgesine sahip sağlık tesislerinin web sitelerinin incelenmesi: Güneydoğu Anadolu bölgesi hastaneleri üzerine bir araştırma. *Bilgi Yönetimi*, 5(1), 180-198.
- M10:** Çubuk, M. (2022). Türkiye’de Büyükşehirlerin Sağlık Turizmi Potansiyellerinin CRITIC ve WASPAS Yöntemleri ile Karşılaştırılması. *Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 147-174.
- M11:** İspirli Turan, A., & Erdem, R. (2021). Helal medikal turizm ve Müslüman dostu hastane uygulamalarının dünyadaki örnekleri üzerine bir çalışma.
- M12:** Can, R. R. (2022). Sırbistan’da Jeotermal Kaynakların Sağlık Turizminde Değerlendirilmesi. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (Busbed)*, 12(24), 462-475.
- M13:** İnan, H., & Canoğlu, M. (2016). Türkiye’de Medikal Turizm Kapsamında Sağlık Kuruluşlarının Örgütsel Pazarlama Etkinliği ile Promosyon Stratejilerinin İncelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(2), 113-126.
- M14:** Kalyoncu, K. (2016). Ekonomik Coğrafya, Turizm, Sağlık kent ve Medikal Park Önerisi. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(10), 100-124.
- M15:** Korkutan, M., & Yıldız, A. (2017). Hastane Yöneticilerinin Medikal Turizme İlişkin Algılarının Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(14), 385-397.

- M16:** Doğan, B. B., & Aslan, A. (2019). Türkiye'de sağlık turizminin mevcut durumu ve ülke ekonomisine katkıları. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(18), 390-418.
- M17:** Tontus, H. Ö. (2018). Sağlık turizmi tanıtımı ve sağlık hizmetlerinin pazarlanması ilkeleri üzerine değerlendirme. *Disiplinler arası Akademik Turizm Dergisi*, 3(1), 67-88.
- M18:** Sayın, K. Ş., Yeğin boy, E. Y., & Yüksel, İ. (2017). Türkiye'de medikal turizm uygulamaları: bir üniversite ve İzmir sağlık serbest bölgesi değerlendirmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(2), 289-313.
- M19:** Örgev, C., Buse, M. E. T. E., Aslan, H., & Şimşir, İ. (2022). Determining the Effect of Local People's Perception of Health Tourism on The Support Given to Health Tourism: Example Of Akyazı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(3), 1227-1245.
- M20:** Timur, U. P., Orhan, M., & Aksüt, A. (2014). Çankırı kaya tuzu mağarasının ve yakın çevresinin turizm ve rekreasyonel amaçlı kullanımının irdelenmesi. *Ormanlık Dergisi*, 10(1), 97-113.
- M21:** Hakan, T. U. N. A. (2019). Bolu İlinin Termal Turizm Açısından Potansiyelinin Değerlendirilmesi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15(1), 117-130.
- M22:** Kılıçarslan, M. (2019). Türkiye'de Sağlık Turizmi Swot Analizi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(71), 1135-1145.
- M23:** Eriş, H. (2019). Şanlıurfa Sağlık Turizmi Swot Analizi. *Electronic Journal of Social Sciences*, 18(71).
- M24:** Bayat, M. (2021). Determining the Effect of Health Service Quality in Thermal Health Centers on Destination Marketing Image: The Sample of Pamukkale. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(78), 780-795.
- M25:** Şafak, K., Yılmaz, M., & Karamustafa, K. (2022). Sağlık Turizmi Yetki Belgeli Sağlık Tesislerinin Web Sitelerinin İçerik Analizi ile Değerlendirilmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(2), 320-344.
- M26:** Şengül, H., & Bulut, A. (2019). Sağlık Turizmi Çerçevesinde Türkiye'de Termal Turizm; Bir Swot Analizi Çalışması. *Estüdam Halk Sağlığı Dergisi*, 4(1), 55-70.
- M27:** Pekşen, F. (2021). Türkiye'de sunulan sağlık turizmi hizmetlerinde katma değer vergisi uygulaması. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 7(3), 203-213.
- M28:** Buzcu, Z., & Birdir, K. (2019). Türkiye'de medikal turizm incelemesi: Özel hastanelerde bir çalışma. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 18(1), 311-327.
- M29:** Uslu, Y. D., Kedikli, E., Yılmaz, E., Çiçek, A., Karataş, M., & Aydın, S. (2021). Developing Strategies for Increasing Market Share of Turkey on Health Tourism by Using Fuzzy AHP Method. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 10(2), 159-171.
- M30:** Şahin, S. K. (2021). Sağlık Turizminin Geliştirilmesinde Sağlık Bakanlıklarının Koordinatör Kuruluşları: Türkiye, Malezya ve Güney Kore Karşılaştırması. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 10(4), 983-992.
- M31:** Aladağ Bayrak, Ö., & Gönenç Güler, E. (2022). Bütüncül Tamamlayıcı ve Alternatif Tıbbın (Btat) Sağlık Turizmi ile Bütünleştirilmesinde Sağlık Hizmeti Yöneticilerinin Btat Bilgi Düzeyleri ve Tutumları: Trakya Bölgesi Örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 11(2).

- M32:** Bozca, R., Kırac, F. Ç., & Kırac, R. (2017). Sağlık Turizmi Swot Analizi: Erzincan. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6(3), 157-163.
- M33:** Biçer, E. B., Yurcu, G., & Ova, P. Ö. (2019). Yaşlılarda Termal Sağlık Turizmi Hizmet Algısı: Sivas İli Örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 140-153.
- M34:** Altsoy, S., & Boz, İ. T. (2019). Medikal Turizm Alanında Faaliyet Gösteren Hastanelerdeki Mevcut Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 22(1), 113-134.
- M35:** Küçükali, H., Palteki, A. S., Ege, Ş. D., & Hayran, O. (2022). Medikal Turizm Politikası İçin Sağlık Hizmeti Sunucularının Perspektifi, İhtiyaçları ve Beklentileri: Nitel Bir İnceleme. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 25(1), 99-126.
- M36:** Aslan, H., Buse, M. E. T. E., Şimşir, İ., & Örgen, C. (2022). Assessment of Thermal Tourism Potential of Sakarya Akyazı District. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 25(2), 301-318.
- M37:** Doğan, S., & Doğan, T. G. B. (2020). Uluslararası Alanyazında Sağlık Turizmi Alt Bileşenleri Üzerine Bibliyometrik Bir Analiz. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 23(4), 561-586.
- M38:** Canım, R. (2021). Dünün Acılar Şehri, Bugünün Serviler, Güller ve İhlamlar Kenti: Eski Zağra. *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, (14 [Bahar 2021]), 1-15.
- M39:** Batbaylı, Ş. (2022). Türkiye'nin Uluslararası Sağlık Turizmindeki Rekabet Gücünün Ekonomik Büyümeye Etkisi: Ampirik Bir Analiz. *International Journal of Social Inquiry*, 15(2), 365-382.
- M40:** Doğramacı, Y. G. (2020). Tele tıp, sağlık turizmi ve uzaktan sağlık hizmetleri: Mesafeli sözleşmeler. *İstanbul Hukuk Mecmuası*, 78(2), 657-710.
- M41:** Temizkan, S. P., & Temizkan, R. (2020). Dünyada ve Türkiye'de Medikal Turizm Kapsamında Plastik ve Estetik Cerrahi Uygulamaların Hizmet Pazarlaması Karması Perspektifinden Değerlendirilmesi. *Journal of Gastronomy Hospitality and Travel*, 3(2), 284-298.
- M42:** Şahin, S., Alican, K. O. P., & Yusuf, U. R. A. S. (2022). Ekinözü (Kahramanmaraş) İlçesinin Ekonomik Gelişimine Jeolojik Özelliklerinin Katkısı. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 25(Özel Sayı), 122-143.
- M43:** Yiğit, A., & Demirbaş, M. B. (2020). Türkiye'de medikal turizmin gelişimine etki eden faktörlerin SWOT-AHP yöntemi ile tespit edilmesine yönelik bir araştırma. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(22), 173-192.
- M44:** Ali, G. Ö. D. E., Yorulmaz, M., & Aydoğdu, A. (2021). Sağlık turizmi yetki belgesi almaya hak kazanan acentelerin web sitelerinin incelenmesi. *Karamanoğlu Mehmet bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 23(41), 208-224.
- M45:** Tekin gündüz, S., Kocaoğlu, F., İşler, A., Songül, İ. N. A. N., & Ahmet, A. N. A. R. (2021). Sağlık Turizmi Açısından Yetki Belgesine Sahip Hastanelerin Web Sitelerinin İncelenmesi. *Karya Journal of Health Science*, 2(3), 83-87.
- M46:** İldaş, G. (2022). The Tourism Sector in Country Branding: An Assessment on Health Tourism in Turkey. *Kent Akademisi*, 15(1), 155-176.
- M47:** Akın, M. H. (2021). Sağlık turizmi alanyazının bibliyometrik analizi (2015-2020). *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 2026-2036.
- M48:** Şahin, E., & Yardan, E. D. (2022). Physician-Patient Meeting Tools of Public and Private Institutions in Health Tourism. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(3), 1268-1277.

- M49:** Koday, S., Kaymaz, H., & Kaya, G. (2018). Kuz alan Tabiat Parkı'nın Doğa Turizm Potansiyeli (Dereli-Giresun). *Marmara Coğrafya Dergisi*, (37), 124-143.
- M50:** Gönenç, F. İ. (2016). Hukuki ve etik boyutuyla medikal turizm. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22(3), 1173-1184.
- M51:** Tüfekçi, Ö. K., Tüfekçi, N., & Kocabaş, D. (2020). Termal Turizmde Sosyal Medya Pazarlama Faaliyetlerinin Algılanan Hizmet Kalitesine ve Marka Değerine Etkisi: Afyonkarahisar'da Bir Araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(Özel Sayı-Special Issue), 937-963.
- M52:** Çetin, O. (2022). Türkiye'nin Sağlık Turizmi Performansının Topsis Yöntemi ile Değerlendirilmesi (2004-2019). *Neuşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sbe Dergisi*, 12(1), 638-655.
- M53:** Ergüven, M. H., & Yılmaz, A. (2017). Türk Wellness Felsefesinin Oluşturulması ve Darüşşifa Konseptinin Yeniden Değerlendirilmesi: II. Bayezid Darüşşifası Örneği. *Neuşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 7(1), 27-37.
- M54:** Karaca-Dedeoğlu, A. (2019). Uluslararası sağlık turizminde hastanın özel hayatının gizliliği ve mahremiyetinin korunması hakkı. *OPUS International Journal of Society Researches*, 10(17), 1875-1910.
- M55:** Patcı, C., & Aldoğan, E. (2021). Assessment of Health Tourism Marketing in Turkey. *OPUS International Journal of Society Researches*, 18(41), 3082-3098.
- M56:** Denizli, F. (2020). Medikal turizm kapsamındaki sağlık çalışanlarının memnuniyet ve örgütsel bağlılık düzeyleri: Kayseri örneği. *Kayseri Üniversitesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- M57:** Çetinkaya, M. Y., Yağcı, K., & Muhammet, Ö. N. E. K. (2022). Erzurum'un Termal Turizm Potansiyeli Üzerine Kavramsal Bir Araştırma. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (53), 327-339.
- M58:** Kılıçarslan, Ö., & Yozukmaz, N. (2022). Dünyadan Örneklerle Sağlık Turizmi ve Rekreasyon Arasındaki İlişkiye Dair Bir İnceleme. *Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute/Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 53.
- M59:** Kasalak, M. A., & Kasalak, Ç. (2022). Türkiye'deki Termal Turizmin Üçüncü Yaş Turizmi Açısından Değerlendirilmesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (53), 341-348.
- M60:** İlhan, C. F., & Özdoğan, O. N. Sağlık Turizmi Kapsamında Saç Ekim'i Tedavisi; Türkiye ve Polonya Karşılaştırması. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (53), 265-276.
- M61:** Güneç, H. G., Gökyay, S. S., Emine, K. A. Y. A., & Aydın, K. C. (2022). Toplum Yapay Zekâ ile Dental Tanı Konmasına Hazır mı? *Selcuk Dental Journal*, 9(1), 200-207.
- M62:** Şahin, B., & Gültekin, Ö. (2020). Medikal turizmde rekreasyon planlaması ve müşteri tatmini ilişkisi. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 17(3), 480-495.
- M63:** Öksüz, B., & Altıntaş, V. (2017). Sağlık turizminde dijital iletişim kanallarının kullanımı. *Seyahat ve otel işletmeciliği dergisi*, 14(1), 59-75.

- M64:** Dülgeroğlu, O., Mercan, Ş. O., Barbaros, M., & Avcı Kurt, C. (2020). Turistlerin Sağlıklı Beslenme ve Diyet Danışmanlığı Hizmeti Alma Motivasyonu ile Gerçekleştirdikleri Turizm Hareketlerinde Çekici ve İtici Faktörler: Sosyal Medya Destekli Bir Araştırma. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 17(2), 342-357.
- M65:** Öztürk, Y. E., & Özcan, M. (2022). Türkiye için uluslararası sağlık turizmi talebinin kantitatif çerçevede değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 13(33), 1-13.
- M66:** Atabey, G. B., İrmiş, A., & Akyürek, B. (2022). Termal Sağlık Turizmi İşletmelerinde Personel Güçlendirme ve Bireysel İnovatif Davranış İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 13(34), 566-588.
- M67:** Arslan, R. A. D., & Sevim, E. Multi-Criteria Decision-Making Techniques in Medical Tourism Studies: A Systematic Review Medikal Turizm Çalışmalarında Çok Kriterli Karar Verme Teknikleri: Sistematiik Bir İnceleme.
- M68:** Batır, B. (2020). Sağlıkla Gelen Bir Ziyaret: İsmet Paşa Bursa'da (8-31 Temmuz 1927). *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 6(4), 1170-1186.
- M69:** Canbolat, M., & Şenol, D. (2019). Anatomide Tahnit ve Diseksiyon Eğitimi İçin Olası Bir Kaynak: Sağlık Turizmi. *Tıp Eğitimi Dünyası*, 18(54), 88-91.
- M70:** Yılmaz, G., Kurtaran, A. T., & Yücesan, B. (2019). Sağlık Turizmi Potansiyelinin İncelenmesi: Trabzon İli. *International Journal of Economic & Administrative Studies*, (22).
- M71:** Şak, Ü. N. (2021). Sağlık Turizmi ve Ekonomik Büyümede Asimetrik Etkiler: Türkiye Uygulaması. *International Journal of Management Economics & Business/Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 17(3).
- M72:** Aba, G., Gümüş, R., & Çakır, Y. N. (2019). Sağlık Çalışanlarının Medikal Turizme Yönelik Algılarının İncelenmesi: Özel Hastane Örneği. *Journal of Management & Economics Research*, 17(3).
- M73:** Yeşilova, P. G., & Yeşilova, Ç. (2019). Tuz Madenlerinin (Kaya Tuzu) Sağlık Sektöründe ve Turizm Amaçlı Kullanımı; Sür kit Tuz İşletmesi (Tuzluca, Iğdır) ve Dünyadan Örnekler. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 24(1), 56-63.
- M74:** Avşın, N., Kıvrak, A., & Kavak, E. (2019). Budaklı (Bitlis) Kaplıcasının Jeokimya sal Özellikleri ile Alanın Jeolojik ve Coğrafi Yapısı Arasındaki İlişki. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (0), 105-124.